

Colecția *Viața în Hristos*
Seria „Imnografie bizantină”

13

Sfântul Teofan Graptul
Sfântul Clement Imnograful

Canoane de rugăciune
pentru cei adormiți

Traducere din limba greacă veche de
MONAHIA PARASCHEVA ENACHE

Ediție îngrijită și studiu introductiv de
PR. DRAGOȘ BAHRIM

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2023

CUPRINS

Rugăciune și imnografie bizantină pentru viața veșnică	
Introducere (Pr. Dragoș Bahrim)	7
Al lui Anastasie, monahul din Muntele Sinai, cuvânt foarte frumos și de suflet folositor despre frații noștri plecați dincolo și despre sfintele slujbe pentru ei	21
Al aceluiași Anastasie monahul, cuvânt despre cei plecați dintre noi, adică despre frații noștri cei adormiți, care arată că este foarte bine, și folositor, și plăcut lui Dumnezeu să faci bine în numele lor, și mai ales dumnezeieștile liturghii pentru ei în sfintele lui Dumnezeu biserici	29

Sfântul Teofan Graptul

Canoane de rugăciune pentru cei adormiți

Canonul 1	41
Canonul al 2-lea	49
Canonul al 3-lea	57
Canonul al 4-lea	65
Canonul al 5-lea	73
Canonul al 6-lea	79
Canonul al 7-lea	87
Canonul al 8-lea	95

Sfântul Clement Imnograful

Canoane funerare

Canon la îmbrăcarea chipului îngeresc	105
Canon spre veșnică odihnă la un egumen adormit	115
Alt canon la adormirea unui ucenic ascultător	127
Alt canon la cel adormit care a bineplăcut în ascultare	139
Canon pentru veșnica odihnă a celui care și-a sfârșit viața îndată după ce a luat schima	147
Alt canon, la adormirea unei monahii, al lui Clement	155
Canon de mângâiere pregătitor pentru cei ce urmează a se muta din viață și care cer prin cântăreț mai înainte de sfârșit odihna de dincolo, facere a lui Clement	163

Canoane de rugăciune la ieșirea sufletului

Canon de mângâiere la Preasfânta Născătoare de Dumnezeu la mărturisirea păcătosului și la cel ce își dă sufletul. Facere a lui Eftimie monahul syncelul	177
Alt canon către Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, la judecata sufletului	185
Alt canon de mângâiere la Domnul nostru Iisus Hristos cântat pentru cei ce-și dau sufletul	193
Canonul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, cu foarte multă străpungere. Facere a Sfântului Ioan al Evhaitelor	201

*Rugăciune și innografie bizantină
pentru viața veșnică
Introducere*

Părintelui Clement Haralam

Viziunea Bisericii Ortodoxe cu privire la cei adormiți s-a cristalizat de-a lungul veacurilor, pe de o parte, printr-o doctrină antropologică specifică, iar pe de altă parte, printr-o serie de practici, conforme acesteia. Sufletele și trupurile celor morți nu se întorc în „neființă”, cum se afirmă prea ușor astăzi. Deși trupurile despărțite de suflete se descompun în pământ, așteptând recompunerea lor eshatologică, sufletele rămân conștiente de sine și după moarte, așa cum insistent s-a argumentat în Răsărit. Numeroase dezbateri teologice – precum cea din secolul al VI-lea din Constantinopol despre activitatea sufletului după moarte, de la care s-a păstrat apologia preotului Eustratie¹ sau disputa din secolul al XI-lea din jurul lui Ioan Italos – au avut meritul de a clarifica poziția Bisericii față de acest subiect extrem de delicat.

O varietate de scrieri de diferite genuri: omiletice, poetice și teologice bizantine au cultivat și transmis învățătura potrivit căreia sufletul omului rămâne conștient după moarte, participă la judecarea particulară a faptelor din timpul vieții, în același

¹ Eustratie din Constantinopol, *De statu animarum post mortem*, în Peter Van Deun (ed.), *Eustratii Presbyteri Constantinopolitani Opera, De statu animarum post mortem* (CPG 7522) (CCSG 60), Turnhout, Brepols, 2006, pp. 3-113 [Eustratie din Constantinopol, *Despre starea sufletelor după moarte* (Teologie bizantină 1), trad. ierom. Arsenie Pohrib, Ed. Doxologia, Iași, 2019].

timp rămânând în comuniunea bisericească cu cei de pe pământ. S-au alcătuit rânduielei liturgice speciale pentru dezlegarea celor adormiți și pomenirea la trei, la nouă și la patruzeci de zile de la moarte², precum și la alte momente. Cei adormiți sunt trecuți în pomelnicele și dipticele bisericilor, pentru a fi pomeniți în Sfintele Liturghii, se fac milostenii pentru ei, constând în hrană sau îmbrăcăminte pentru cei nevoiași, socotindu-se că „milostenia acoperă mulțime de păcate” (cf. Lc. 6, 36; I Pt. 4, 8), nu doar pentru cei din viața aceasta, ci și pentru cei adormiți. Pe această linie se înscriu și canoanele din volumul de față, alcătuite pentru a fi citite sau cântate fie în cultul public (canoanele Sfântului Teofan Graptul), fie în rugăciunea particulară (mai ales canoanele lui Clement Imnograful și cele pentru ieșirea sufletului).

Am deschis însă volumul cu două cuvinte despre folosul rugăciunilor pentru cei adormiți, recent editate³, atribuite de tradiția scrisă⁴ Sfântului Anastasie Sinaitul, atribuire care nu a rezistat analizei critice a editorului lor, Dirk Krausmüller. Ele nu au apărut până la această ediție în nici o listă sau ediție

² Gilbert Dagron, „Troisième, neuvième et quarantième jours dans la tradition byzantine: temps chrétien et anthropologie” în *Le temps chrétien de la fin de l'Antiquité au Moyen Âge, IIIe-XIIIe siècles, Colloques internationaux du CNRS 604, Paris 9-12 mars 1981*, Ed. J.-M. Leroux, Paris, 1984, pp. 419-430, reluat în Gilbert Dagron, *Idées byzantines, tome I (Bilans de recherche 8/I)*, Paris, 2012, pp. 193-202; A se vedea Vasiliios Marinis, *Death and the Afterlife in Byzantium. The Fate of the Soul in Theology, Liturgy, and Art*, Cambridge University Press, 2017.

³ Dirk Krausmüller, „Two Middle Byzantine Treatises in Defence of the Care of the Dead”, în *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 68, 2018, pp. 187-209, text grec la pp. 192-208.

⁴ Primul cuvânt se găsește în mai multe manuscrise: *Monacensis gr. 226* (sec. XIII-XIV), ff. 113^v-116; *Hieros., Hagios Sabas, gr. 80* (s. XIII), ff. 37-41^v; *Sinai. gr. 529* (s. XVI), ff. 97-107; *Sinai. gr. 531* (s. XVI); *Sinai. gr. 463* (s. XVII), ff. 46-51^v. Al doilea cuvânt se găsește doar în *Monacensis gr. 226*, ff. 116-119^v.

a operelor, chiar și îndoielnice, ale Sfântului Anastasie Sinaitul, de aceea sunt cu atât mai interesante. Editorul socotește că cele două texte au fost foarte probabil scrise în Constantinopol, nu în Sinai, mult după epoca Sfântului Anastasie, autorul fiind familiarizat cu topografia capitalei, menționând o biserică a Sfinților Filimon și Apollonius în *Strategion*⁵ (cuv. 1) și biserica de la Poarta Halki (cuv. 2). Aceasta din urmă a fost construită în timpul Împăratului Roman Lekapenos (920-944) și reconstruită la o scară mai mare de Împăratul Ioan Tsimiskes (969-976), deci la multă vreme după secolul al VII-lea. Nu exclude nici proveniența textelor de la doi autori. În orice caz, Krausmüller crede că sunt scrise în secolele XI-XII, însă cred că nu ar trebui abandonată ipoteza prelucrării mai târzii a unui text autentic anastasian, pierdut, de vreme ce subiectul se găsește abordat în alte forme în lucrările autentice ale marelui cuvios sinait⁶.

Principala idee argumentată în aceste cuvinte este că rugăciunile și milosteniile făcute pentru alții sunt eficiente și au puterea de a-i mântui atât pe cei din această viață, cât și, prin extrapolare, pe cei care au părăsit-o. Sunt aduse argumente scripturistice sau literare, precum eliberarea Sfântului Petru din închisoare (Fapte 12), salvarea unei femei și a unui copil din martiriul Sfântului Corneliu, minuni ale Sfinților Mucenici Teodor și Gheorghe, o povestire aflată în *Viața Sfântului Ioan cel Milostiv*, dar este menționată și mântuirea unei tinere, Falconilla,

⁵ A se vedea despre această biserică Raymond Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin, I: Le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique, 3: Les églises et les monastères*, Paris, 1969, pp. 529-530.

⁶ De exemplu *Sermo in defunctos* (CPG 7752, BHG 2103u), în F.C. Matthaei, *Sancti Patris Nostri Anastasii Sinaitae Sermo in defunctos perutilis*. In *Glossaria Graeca minora et alia anecdota Graeca*, vol. 1, Moscova, 1774, pp. 51-58; PG 89, 1192A-1201D [*Cuvânt la cei adormiți, foarte folositor*, trad. monahia Parascheva Enache în vol. *Sfinții Părinți ai Bisericii despre ieșirea sufletului*, ed. Pr. Dragoș Bahrim, Ed. Doxologia, Iași, 2021, pp. 72-78].

prin rugăciunile Sfintei Mucenițe Tecla sau mântuirea împăratului Traian prin rugăciunile Sfântului Grigorie cel Mare. În multe cazuri, cei pentru care se făceau rugăciuni erau considerați morți, fără a se ști că sunt în viață, depunând mărturii, după izbăvirea lor, de folosul rugăciunilor făcute pentru ei. Sunt invocate și personalități mari bisericești, precum Sfinții Atanasie, Vasile cel Mare, Andrei Criteanul, Ioan Damaschinul, care au recomandat rugăciunile pentru cei adormiți. Referirea la Andrei Criteanul și la Ioan Damaschinul ar putea fi un alt argument împotriva autenticității cuvântului al 2-lea, deoarece Sfântul Anastasie a plecat la Domnul în Sinai aproximativ în anul 700 și cu siguranță nu a cunoscut textele despre ieșirea sufletului⁷ ale Sfinților Andrei Criteanul (660-740) sau Ioan Damaschinul (675-749), care probabil nici nu erau scrise la acea dată.

Dintre lucrările inmografice bizantine privitoare la cei adormiți sau la cei ce se pregătesc de acest pas, definitiv am decis să formăm pentru proiectul de față trei secțiuni. Mai întâi, ne-am oprit la cele opt canoane, pe toate glasurile, ale Sfântului Teofan Graptul, care sunt cunoscute în ediția lor din *Octoih*, dar aici într-o nouă traducere, în acrostih. Apoi, am ales un set de șapte canoane funerare ale Sfântului Clement Inmografal, cu un caracter mai particular, fiind destinate unor cazuri speciale din viața monahală. A treia secțiune o reprezintă o serie de câteva canoane de pocăință, aparținând altor autori, la ieșirea cu greu a sufletului.

⁷ Sfântul Andrei Criteanul, *Sermo 21. In vitam humanam et in defunctos* (CPG 8192), PG 97, 1268B - 1301B [*Cuvântul al XXI-lea. Despre viața omenească și la cei adormiți*, trad. monahia Parascheva Enache în vol. *Sfinții Părinți ai Bisericii despre ieșirea sufletului*, ed. Pr. Dragoș Bahrim, Ed. Doxologia, Iași, 2021, pp. 79-102]; Sfântul Ioan Damaschinul, *Sermo de his qui in fide dormierunt* (BHG 2103t), PG 95, 247-277.

Canonul al 4-lea¹

al cărui acrostih este:
Canonul al patrulea, despre săvârșire.

Cântarea 1, glasul al 4-lea

Irmosul: «Adâncul Mării Roșii cu urme neudate, pedestru trecându-l Israel cel de demult, cu mâinile lui Moise, în chipul Crucii, puterea lui Amalec în pustiu a biruit.»

Stih: Doamne, odihnește cu dreptii pe adormiții robii Tăi.

Călăuzește pe robii Tăi la viața cea veșnică, Hristoase, luându-ne de mâna noastră dreaptă, spre vederea frumuseții Tale, înduplecat fiind de mucenicii Tăi purtători de chinuri, martorii adevărului.

Stih: Doamne, odihnește cu dreptii pe adormiții robii Tăi.

Acum pe cei ce s-au mutat la Tine învrednicește-i, Hristoase, să moștenească negrăita și fericita slava Ta, trecându-le greșelile și îndreptându-i prin har și prin vărsarea sângelui Tău.

Slavă...

Nemuritorule, cu omorârea Ta cea purtătoare de viață pe omorâtorul l-ai omorât, Cel ce ai însuflat celor morți viața, Dătătorule de viață, Hristoase Dumnezeuule. Însuți și acum odihnește-i pe robii Tăi cei credincioși pe care i-ai luat mai înainte.

¹ Παρακλητική ἤτοι Ὀκτώηχος ἡ μεγάλη, Atena, 1913, pp. 198-203.

Și acum...

O, cât de frumos prin frumusețile cele mai de sus este Fiul tău ca Dumnezeu, dar întrupându-Se din tine, Fecioară, și spânzurat pe lemn fiind, nu a avut chip, nici frumusețe, venind la moarte pentru toți.

Cântarea a 3-a

Irmosul: «Nu întru înțelepciune și întru putere și nici întru bogăție ne lăudăm, ci întru Tine, Înțelepciunea Tatălui cea Ipostatică, Hristoase; că nu este sfânt afară de Tine, Iubitorule de oameni.»

Nebiruiții mucenici, biruind înșelăciunea idolilor, acum Îl roagă pe Stăpânul și Dumnezeu să dăruiască dumnezeiasca odihnă celor ce s-au săvârșit mai înainte.

Umbrește-i pe robii Tăi cei ce s-au mutat și binevoiește să treacă de sabia cea vâlvâietoare și să dobândească împărțășire cuviincioasă din pomul vieții.

Slavă...

La Raiul desfătării, unde este glasul curat al celor ce prăznuiesc, învrednicește să se sălășluiască robii Tăi, dăruindu-le iertare de greșili.

Și acum...

Ai împreunat fecioria cu dumnezeiasca ta naștere. Că ai născut netâlcuit pe Ziditorul a toate la a Cărui voie se supun toate.

Cântarea a 4-a

Irmosul: «Ridicat pe cruce văzându-Te Biserica pe Tine, Soarele dreptății, a stat întru a sa rânduială, precum se cuvine, strigând:
Slavă puterii Tale, Doamne.»

Luminat-au cerul Bisericii mucenicii, strălucind ca luminătorii, că ei Îl roagă pe Mântuitorul Hristos să dăruiască iertare celor adormiți.

Primind ca toiag al puterii Crucea Ta, robii Tăi au străbătut marea lumii acesteia. Pe aceștia sădește-i în muntele Tău, Doamne, întru care ai lucrat sfințenie.

Slavă...

Ales-ai, Stăpâne, pe robii Tăi pe care i-ai luat mai înainte; pentru aceea, binevoiește, ca un Milostiv, să-i sălășluiești în corturile Tale cele cu adevărat iubite, unde sunt duhurile dreptilor.

Și acum...

Tărie și putere având asupra viilor și morților, întrupându-Se ca om din tine, Născătoare de Dumnezeu, cu trupul a răbdat moartea Cel nemuritor, dezlegând puterea morții.

Cântarea a 5-a

Irmosul: «Tu, Doamne al meu, Lumină în lume ai venit, Lumină sfântă, Care întorci din întunericul necunoștinței pe cei ce Te laudă cu credință.»

Rogu-Te pe Tine, Doamne, Cel ce prin puterea stăpânirii Tale pe mucenici i-ai slăvit, pentru aceștia, odihnește ca un îndurat pe cei ce s-au mutat la Tine.

Unul Sfânt, Multmilostive, dăruiește-le celor mai dinainte adormiți viață fără de întristare, bucurie veselitoare, desfătare fără de sfârșit.

Slavă...

Lăudămu-Te pe Tine ca pe Cel singur Bun și izvor al bună-tății; pentru aceea, odihnește pe cei ce întru credință și întru cunoștința Ta și-au sfârșit viața.

Și acum...

Ești de noi lăudată tu, Maica lui Dumnezeu, că prin tine a răsărit celor dintru întuneric negrăita și neapropiata frumusețe și pe tine te ferim cu dor.

Cântarea a 6-a

Irmosul: «Jertfi-voi ție cu glas de laudă, Doamne, Biserica strigă către Tine, de sângele demonilor curățindu-se cu sângele cel curs prin milostivire din coasta Ta.»

Aheruvimului sabie vâlvâietoare, văzând sulița împungând dumnezeiasca Ta coastă, s-a retras dinaintea robilor Tăi, cu rugăciunile purtătorilor Tăi de chinuri.

Deschis-ai Raiul, fiind spânzurat pe lemn, deci răsădindu-i în el pe cei ce cu credință s-au mutat, Mântuitorul meu, ca un îndurat, arată-i părtași slavei Tale.

Slavă...

Ești Stăpânul a toate, pentru aceea, pe cei care au venit prin moarte la Tine cu dreaptă credință, învrednicește-i să culeagă livezile desfătării și numără-i împreună cu dreptii cei din veac.

Și acum...

Sfântul Cuvânt Care era Dumnezeu nevăzut, întrupându-Se din tine Fiica-Fecioară neispită de bărbat, S-a făcut văzut și, prin moartea Lui, moartea a nimicit.

Cântarea a 7-a

Irmosul: «În cuptorul persienesc tinerii lui Avraam, cu pofta bunei credințe, mai vârtos decât cu văpaia focului fiind aprinși, au strigat: Bine ești cuvântat în Biserica slavei Tale, Doamne.»

Primind răbdarea, stăruința și sângiurile tuturor mucenicilor ca răscumpărare pentru cei ce întru dreapta credință s-au mutat, Mântuitorule, odihnește-i ca un Milostiv și lesne iertător.

Rugămu-Te, numărând cu cei întâi-născuți și cu dreptii sufletele robilor Tăi care s-au mutat la Tine, Mântuitorule, învrednicește-le fără de încetare să se bucure de Tine, Cel ce stăpânești peste toți.

Slavă...

Ești milostiv și multmilostiv, Cuvinte al lui Dumnezeu; pentru aceea, binevoiește, ca un Dumnezeu, să Te întâmpine pe Tine în nori cu bucurie, și îndrăznire, și strălucire cei pe care i-ai luat mai înainte.

Și acum...

Sfântă și binecuvântată Născătoare de Dumnezeu, Maică Fecioară, bucură-te, căci prin tine s-a făcut cu adevărat nimicirea morții și s-a dat tuturor celor morți viața cea fără de întristare.

Cântarea a 8-a

Irmosul: «Mâinile întinzându-și Daniil, ...»

Ale mucenicilor rugăciuni primindu-le și milostivirea lor pentru cei de un neam cu ei, odihnește, Stăpâne, sufletele celor ce au adormit întru credința Ta, trecând cu vederea păcatele celor ce-Ți strigă Ție: Bindecuvântați, toate lucrurile Domnului, pe Domnul.

Viață nemuritoare ai izvorât morților, deși ai fost socotit mort cu cei fără de lege. Deci pe cei ce întru nădejdea învierii s-au mutat, învrednicește-i, Mântuitorule, să dobândească Împărăția Ta cei care strigă Ție: Toate lucrurile, lăudați pe Domnul.

Slavă...

Adevărat izvor pururea curgător și nesecat, Mântuitorule, primește-i cu bunăvoință întru locașurile cele cerești pe robii Tăi care s-au săvârșit și care au părăsit viața cea stricăcioasă, pe cei ce strigă: Toate lucrurile, lăudați pe Domnul.

Și acum...

Rai te-ai arătat pe pământ, singură Fecioară fără de prihană și Maică nestrictă, că L-ai născut pe Dumnezeu, Stăpână, mai presus de cuvânt și de cuget și ai izvorât muritorilor viața veșnică; pentru aceea, toți te binecuvântăm Marie, mireasă dumnezeiască.

Să lăudăm... Irmosul:

«Mâinile întinzându-și Daniil, gurile leilor cele deschise în groapă le-a încuiat; și puterea focului au stins, cu

buna faptă încingându-se, tinerii cei iubitori de dreapta credință, strigând: Binecuvântați, toate lucrurile Domnului, pe Domnul!»

Cântarea a 9-a

Irmosul: «Eva, prin boala neascultării, blestem înăuntrul a adus, iar tu, Fecioară, de Dumnezeu Născătoare, prin Odrasla purtării în pântece, lumii binecuvântare ai înflorit. Pentru aceasta, toți te slăvim.»

Să Te roage pe Tine le-ai dat îndrăznire celor cu adevărat luptători și mucenici; pentru aceea, dă și celor ce au adormit întru credință dumnezeiasca răscumpărare prin ei, dându-le să se sălășluiească în locul cortului celui sfânt al Tău, Doamne.

Iisuse, Cea ce prin voia Ta ziditoare, lucrezi toate spre folos, Cel ce ai putere peste cei vii și domnești peste cei morți, ca un Milostiv, așază pe robii Tăi pe care i-ai mutat la apele odihnei.

Slavă...

Rugămu-ne, Cea ce ești prin fire bun, Cel bogat în milă și bunătate, izbăvește-i de întunericul cel mai dinafară pe cei ce cheamă numele Tău, îndreptându-i prin credință și strălucindu-i pe aceștia prin har, ca un Iubitor de oameni.

Și acum...

Erau vestind mai dinainte prorocii închipuirile nașterii tale, Preanevinovată, fiecare în alt fel potrivindu-ți numiri în chip minunat. Căci ai născut Viața celor din iad, Care a nimic stăpânirea morții.